

An Analysis of the Culture of Music in the Commemorative Cremation

Book from the Cremation Ceremony of Chamuenmanit Nares

(Chalerm Sawestananda)

บทวิเคราะห์เรื่องศิลปวัฒนธรรมการดนตรี ในหนังสืออนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพของจมีนมานิตย์นเรศ (เฉลิม เทวตันทน์)

Jit Gavee

จิตร กาวี

Faculty of Humanities and Social Science, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

Corresponding author

e-mail: jit_gav@cmru.ac.th

Received 11-06-2021

Revised 29-11-2021

Accepted 04-03-2022

Abstract

The purpose of this article is to present a research and analysis of knowledge of music culture from the commemorative cremation book "Suk-Rahas". This was distributed in the cremation ceremony of Chamuenmanit Nares (Chalerm Sawestananda), who had always maintained a close connection with music culture in Thailand. The book is a collection of writings by both the deceased and those who knew him. It was found that "Suk-Rahas" comprised 2 volumes: The first was the main book comprising 3 sections: the mourning writing, the biography of Chamuenmanit Nares, and his essays. His contribution to numerous facets of music, theoretical understanding of music, recommendations for practicing additional musical material, other musical knowledge, and musical knowledge based on his experience are among the musical topics covered in the volume. The second volume is a collection of children's songs composed by Chamuenmanit Nares. These songs were meant to teach moral lessons and were used as theme tunes for radio plays. The lyrics also reflects a political undertone. The analysis of these two commemorative volumes concluded that "Suk-Rahas" demonstrates a wide range of musical knowledge and holds information that is not included in conventional Thai music history. This study, therefore, is considered a synthesis of some facts concerning Thailand's music history using a commemorative cremation book as a primary document.

Keywords: commemorative cremation book, Chamuenmanit Nares (Chalerm Sawestananda), Thai music

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอการศึกษาและการวิเคราะห์ความรู้เรื่องการดนตรีที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออนุสรณ์ "ศุภรหส์" หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของจมีนมานิตย์นเรศ (เฉลิม เทวตันทน์) ผู้คลุกคลีอยู่กับศิลปวัฒนธรรมการดนตรีในประเทศไทยอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมข้อเขียนทั้งโดยผู้วายชนม์เอง และโดยบุคคลรอบข้าง ผลจากการถอดความรู้พบว่าหนังสืออนุสรณ์ "ศุภรหส์" มีปรากฏอยู่ 2 เล่ม ในเล่มที่ 1 ถือเป็นเล่มหลัก ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน คือ อารัมภกถา-อาลัย ประวัติของผู้วายชนม์ และงานเขียนของจมีนมานิตย์นเรศ เนื้อหาทางดนตรีที่ปรากฏภายในเล่มได้แก่ บทบาทของจมีน

มานิตยัณเรศที่มีต่อการดนตรีในมิติต่าง ๆ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับการดนตรี ในเชิงทฤษฎี ข้อแนะนำข้อปฏิบัติ เนื้อหาสาระทางดนตรีอื่น ๆ และองค์ความรู้เกี่ยวกับดนตรีจากประสบการณ์ของจมีนมานิตยัณเรศ ในส่วนของหนังสืออนุสรณ์เล่มที่ 2 เป็นการรวบรวมบทขับร้องสำหรับเด็กที่ประพันธ์โดยจมีนมานิตยัณเรศ ที่มีแนวคิดในการประพันธ์คือ เพื่อเป็นบทเพลงประกอบละครวิทยุ สอนใจ ทั้งยังมีการสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองอันแฝงอยู่ในคำร้องของบทเพลงเหล่านี้ การศึกษาหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ทั้งสองเล่มนี้ยังทำให้พบว่า อนุสรณ์ “ศุภรทัศน์” มีความหลากหลายในเรื่องขององค์ความรู้ทางดนตรีเป็นอย่างมาก ทั้งยังเป็นข้อมูลที่มีได้ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ดนตรีของไทยกระแสหลัก การศึกษารั้วนี้จึงถือเป็นการสังเคราะห์และค้นพบข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ดนตรีในประเทศไทยบางประการ ผ่านการใช้หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เป็นเอกสารชั้นต้น

คำสำคัญ: หนังสืองานศพ จมีนมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนันท์) ดนตรีไทย

บทนำ

หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ ถือเป็นหลักฐานทางความทรงจำที่สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงผู้วายชนม์ โดยจัดพิมพ์แจกในงานศพของบุคคลต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นทุกชนชั้นวรรณะ จากการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการท่านต่าง ๆ ในประเด็นของหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ หรือมักเรียกกันติดปากว่า “หนังสืองานศพ” นั้น มีที่มาชัดเจนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ช่วงเวลานั้นจนถึงปัจจุบันหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ ได้มีการสังสรูปแบบ และพัฒนาเป็นกรอบจารีตที่ปฏิบัติต่อกันมาโดยไม่ได้นัดหมาย หรือประกาศเป็นบทบังคับใด ๆ

Pitakthanin (2007) ได้อธิบายว่า ประเพณีการแจกหนังสือในงานศพหรือจัดทำหนังสืออนุสรณ์งานศพมิใช่สิ่งที่มีมาแต่ครั้งเมื่ออดีตอันไกลโพ้น หากแต่เริ่มเกิดขึ้นเมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์เริ่มแพร่หลายเข้ามาสู่ชนชั้นนำของสังคมไทย และต้นทุนในการพิมพ์มีราคาที่ย่อมเยากกว่าในช่วงแรกของเทคโนโลยีการพิมพ์ในสังคมไทย

จะเห็นได้ว่าการแจกหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ เป็นหนังสือที่มีความพิเศษ เพราะด้วยธรรมชาติของหนังสือประเภทนี้เป็นหนังสือที่พิมพ์เนื่องในโอกาสการตายของบุคคล หนังสือเหล่านี้จึงเป็นไปในลักษณะของหนังสือที่ตีพิมพ์รอบเดียว แต่อัดแน่นไปด้วยเนื้อหาสาระที่ไม่สามารถพบเห็นได้ในหนังสือทั่วไป จนถึงวางขายตามร้านหนังสือ ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ตัวหนังสือมีความหายาก และมูลค่าสูงตามไปด้วย

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนมนั้นปรากฏให้เห็นเป็นหนังสืออนุสรณ์แต่ผู้คนทุกชนชั้นวรรณะ หนึ่งในนั้นคือบุคคลที่มีความเกี่ยวเนื่องกับศิลปวัฒนธรรมการดนตรี หรือเรียกได้ว่าเป็น “หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์คนดนตรี”¹ ถือเป็นประเภทหนึ่งของหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ ที่ทั้งนักอ่าน นักสะสม รวมไปถึงนักวิชาการดนตรีให้ความสนใจ มีความหายาก และมีมูลค่าสูงขึ้นตามกาลเวลา ด้วยหนังสือเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจและสร้างความรู้สึกลึกซึ้งกลับผู้วายชนม์มากยิ่งขึ้นแม้ไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัวจากการอ่านประวัติผู้วายชนม์ คำไว้อาลัย และผลงานต่าง ๆ ที่ได้บันทึกลงในหนังสืออนุสรณ์

การศึกษาเรื่องของการดนตรี กล่าวได้ว่าหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์คนดนตรี มีประโยชน์แก่วงวิชาการ ในฐานะเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ชั้นสำคัญ นอกจากการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องประวัติศาสตร์กระแสหลัก ยังปรากฏการบันทึกเกร็ดประวัติศาสตร์อีกมากทั้งจากในประวัติผู้วายชนม์ หรือคำไว้อาลัย เกร็ดประวัติศาสตร์เหล่านั้นเองที่เป็นตัวช่วยสำคัญในการประติดประต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้เกิดความกระจ่างขึ้นได้

ประวัติศาสตร์การดนตรีในประเทศไทย มีบุคคลที่สำคัญมากมายหลายท่านที่ล่วงลับไปแล้วและได้มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ออกแจกจ่ายในหลายวาระ ในงานเขียนชิ้นนี้ ผู้เขียนได้นำ หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ของบุคคลสำคัญท่านหนึ่งมาทำการศึกษาถอดความรู้ในเรื่องของศิลปการดนตรี คือ จมีนมานิตยัณเรศ (เฉลิม เศวตนันท์) ผู้มีบทบาทสำคัญในเส้นประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมการดนตรีของประเทศไทยในช่วงก่อนทศวรรษที่ 2500 การศึกษารั้วนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและเป็นประโยชน์แก่การเติมช่องว่างทางประวัติศาสตร์ โดยบทความชิ้นนี้จะทำการศึกษาตามแบบแผนการศึกษาทาง

¹ อ้างคำจากรายการสนทนาวิชาการหนังสือเก่าชาวสยาม ครั้งที่ 6 เรื่อง “หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์คนดนตรี” ในวันพุธที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2557 ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ดนตรีวิทยา (Musicology) ในด้านการศึกษาและทบทวนประเด็นทางประวัติศาสตร์การดนตรี (Music Historical Research) เป็นวิธีวิทยาหลัก

สังเขปเรื่องหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์

การกำเนิดของหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์นั้น มีต้นกำเนิดมาจากการแจกของที่ระลึกในงานหรือโอกาสต่าง ๆ เมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์มีการพัฒนาขึ้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เริ่มมีการก่อตั้งโรงพิมพ์เพื่อพิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นอนุสรณ์ที่ระลึกในโอกาสต่าง ๆ แต่หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ที่เก่าแก่และสันนิษฐานว่าเป็นหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เล่มแรกนั้นได้มีการกล่าวถึงหนังสืออยู่ 2 เล่มได้แก่ หนังสือสาราทานปริยายกถามรรค และหนังสือเรื่องพระอะไภยมะณี

Nasakul & Metsud (2008) ได้อธิบายว่า หนังสือสาราทานปริยายกถามรรค เป็นหนังสือที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2423 ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เล่มแรกที่มีการพิมพ์แจกจ่าย แต่ในช่วงเวลาอันยาวนานไปไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา ได้มีการค้นพบหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เก่าแก่อีกหนึ่งเล่มคือ หนังสือเรื่อง พระอะไภยมะณี เป็นหนังสือที่พิมพ์แจกในงานพระเมรุพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่โรงพิมพ์ครุสมิต ในจำนวนจำกัดเพียง 120 ชุดเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2411 ซึ่งหากนับตามปีหนังสือเล่มนี้มีความเก่าแก่กว่าหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เล่มแรกที่กล่าวถึง

อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ในยุคแรกเริ่ม จะปรากฏอยู่ในแวดวงของชนชั้นสูงเท่านั้นดังตัวอย่างข้างต้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ทำให้เทคโนโลยีการพิมพ์เจริญก้าวหน้า ผู้คนในชนชั้นอื่น ๆ ก็สามารถเข้าถึงการเป็นเจ้าของหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ได้มากขึ้น โดยส่วนมากจะตีพิมพ์แจกจ่ายในงานวันฉดปณกิจศพ เป็นที่ระลึกสุดท้ายแก่ผู้เข้าร่วมงาน

หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ได้พัฒนามาตามยุคสมัย มีเนื้อเรื่องที่หลากหลายและทรงคุณค่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หนังสือในประเภทนี้ได้ถูกตีพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่บุคคลทุกชนชั้นทุกสาขาอาชีพ โดยมีคุณค่าทางจิตใจเกินกว่าจะกล่าวได้หมด ด้วยความน่าสนใจและการเล็งเห็นถึงความสำคัญในหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์เหล่านี้จึงเป็นที่มาของการหยิบยกหนังสืออนุสรณ์ “ศุภรศัน” เนื่องในวันพระราชทานเพลิงศพ เสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เสวตนันท์) บุคคลสำคัญผู้มีคุณูปการต่อวงการดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมาทำการถอดความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมการดนตรี ซึ่งจะขอยกกล่าวถึงรายละเอียดและผลของการศึกษาถอดความรู้ในส่วนต่อไป

เสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ (เฉลิม เสวตนันท์)

เสวกโท จมื่นมานิตยัณเรศ หรือชื่อจริงว่า เฉลิม เสวตนันท์ โดยต่อไปนี้จะขอใช้ชื่อ จมื่นมานิตยัณเรศ เป็นหลักตลอดทั้งบทความ

จมื่นมานิตยัณเรศ เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2442 บิดาคือ พระยาภิชาติชาตยยุทธ (เจริญ เสวตนันท์) และมารดา คือ นางกลิ่น ประวัติทางการศึกษาเริ่มในปี พ.ศ. 2447 โดยได้ศึกษาประโยคมูลกับท่านพระครูสุนทรราชวิจิตร (แจ้ ป.3) วัดพระยาทำ ต่อมาได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนทวีธาภิเศก ในระดับประโยคประถม โรงเรียนสวนกุหลาบ ในระดับชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ในระดับมัธยมบริบูรณ์ และโรงเรียนนักธรรมวัดบวรนิเวศน์วิหาร ในระดับนักธรรมตรี (Sawestananda, Krasaesin & Yangpolakan, 1968) ชีวิตการทำงานของจมื่นมานิตยัณเรศ ถือได้ว่าผ่านการร่วมงานทั้งในราชสำนัก และหน่วยงานสำคัญต่าง ๆ ในวงราชการ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่มหาดเล็กพิเศษอันเป็นตำแหน่งแรกในชีวิตการทำงาน ตำแหน่งพนักงานวิทยุกรมไปรษณีย์ ตำแหน่งหัวหน้าแผนกจัดการราชการ กองการกระจายเสียง และหัวหน้ากองการสังคีต กรมศิลปากร เป็นต้น

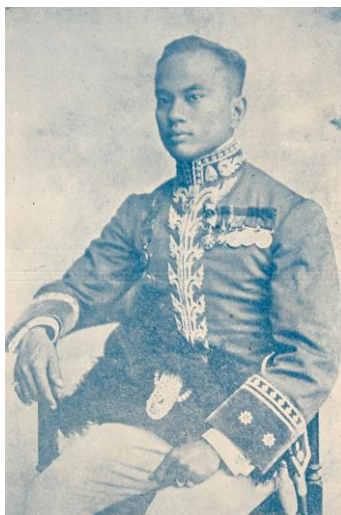

Figure 1 Chamuenmanit Nares (Chalerm Sawestananda)

(Source: Sawestananda, Krasaesin & Yangpolakan, 1968)

ในปี พ.ศ. 2508 ภายหลังจากที่จมีนมานิตยน์เรศได้สืบทอดจากกรมการสาปัสตร (ท่านได้อุปสมบทตั้งแตปี พ.ศ.2496 ภายหลังจากเกษียณอายุราชการ) จากภาวะอาการป่วยรุมเร้า ได้ออกมาใช้ชีวิตบั้นปลายที่รายล้อมไปด้วยสมาชิกครอบครัว ก่อนที่อาการป่วยจะทรุดหนักลง และเสียชีวิตในเช้ามีดของวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2510

จะเห็นได้ว่าหน้าที่การทำงานของจมีนมานิตยน์เรศนั้นมีมากมาย ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์เป็นอย่างมากในด้านศิลปะการดนตรี ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้ฝึกหัดขัดเกลางานดนตรีในฐานะผู้ปฏิบัติอย่างเข้มข้น แต่ประสบการณ์การทำงานหลายด้านไม่ว่าจะเป็นงานมหาดเล็กในราชสำนักรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์ผู้มีพระราชหฤทัยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมหลากหลายสาขารวมถึงการดนตรี การดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการสังคีต กรมศิลปากร หน่วยงานสำคัญที่ทำหน้าที่ทำนุบำรุง รักษาเผยแพรศิลปะการดนตรีสู่ประชาชน ไปจนถึงการเป็นกรรมการโฆษณาการประจำสำนักวัฒนธรรม ย่อมพิสูจน์ได้ทางหนึ่งแล้วว่า จมีนมานิตยน์เรศ ได้สั่งสมประสบการณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการดนตรีไม่น้อยตลอดชีวิตของท่าน

ภายหลังมรณกรรมของจมีนมานิตยน์เรศ ท่านได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์ครั้งสุดท้ายคือ การรับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานหีบกุณฑลของบรรจจุสพ และพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งถูกจัดขึ้นในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2511 ได้มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ขึ้นมา 2 เล่ม ในชื่อหนังสือว่า อนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกโท จมีนมานิตยน์เรศ ซึ่งหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ชุดดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นชุดหนังสือที่มีคุณค่าต่อการศิลปวัฒนธรรมเป็นอันมาก โดยเฉพาะการดนตรี ที่ได้มีการรวมงานเขียนจากมุมมองประสบการณ์ของจมีนมานิตยน์เรศเอง ไปจนถึงงานเขียนอื่น ๆ จากบุคคลรอบตัวของจมีนมานิตยน์เรศ เวลาผ่านไปกว่า 50 ปี บริบทของหนังสือ อนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” แปรเปลี่ยนเป็นหนังสือหายากและเป็นที่ยกย่องของนักสะสมด้วยคุณค่าเรื่องราวของผู้วายชนม์อันอัดแน่นอยู่ในหนังสือชุดนี้ ซึ่งจัดเป็นเอกสารที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทย ที่ควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่ง ในส่วนต่อไปผู้เขียนขอเสนอ ผลที่ได้จากการถอดความรู้เรื่องการดนตรี ในหนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” อันเป็นหนึ่งในเรื่องราวสำคัญของหนังสือชุดนี้

หนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์”

ศุภหัตถ์ เป็นนามปากกาของจมีนมานิตยน์เรศ ที่ได้สร้างสรรค์งานเขียนที่สำคัญออกมามากมายตลอดช่วงชีวิตของท่าน ชื่อ “ศุภหัตถ์” ถูกนำไปใช้เป็นชื่อชุดหนังสืออนุสรณ์แจกจ่ายเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2511 โดยชุดหนังสือดังกล่าวประกอบไปด้วยหนังสือ 2 เล่ม² เล่มที่ 1 เป็นหนังสือเล่มหลักที่บรรจุทั้ง

² การระบุหนังสือ อนุสรณ์ ศุภหัตถ์ เป็นเล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 นี้ เป็นการกำหนดโดยตัวผู้เขียนเองเพื่อง่ายต่อการ จำแนกข้อมูล ทั้งนี้หนังสือเล่มใช้ชื่อเดียวกัน คือ อนุสรณ์ ศุภหัตถ์ (ผู้เขียน)

ประวัติผู้วายชนม์ คำไว้อาลัยจากครอบครัวและบุคคลรอบข้าง เนื้อหาสาระทางศิลปวัฒนธรรมและเนื้อหาอื่น ๆ ตัวเล่มมีขนาด 19x26 ซม. ส่วนของเนื้อหาหนา 370 หน้า จัดพิมพ์ด้วยกระดาษปอนด์สลับกระดาษอาร์ตมัน และกระดาษย่นบางใส อย่างสวยงาม

เล่มที่ 2 เป็นหนังสือเล่มรองที่มีขนาดเล็กกว่าเล่มที่ 1 บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับบทประพันธ์ร้อยกรองของจมีนมานิตยัณเรศที่ประพันธ์ภายใต้นามปากกา “ศุภหัทธน์” ตัวเล่มมีขนาด 16x23 ซม. ส่วนของเนื้อหาหนา 92 หน้า โดยกระดาษที่ใช้ตีพิมพ์เป็นชนิดเดียวกับหนังสืออนุสรณ์เล่มหลัก ในการถอดความรู้ครั้งนี้ ผู้เขียนจะทำการถอดความรู้แยกเป็นข้อเขียน 2 ส่วน คือหนังสืออนุสรณ์เล่มหลัก และหนังสืออนุสรณ์เล่มรอง เพื่อสะดวกแก่การอธิบายและง่ายแก่การเข้าใจต่อตัวผู้อ่าน

Figure 2-3 cremation book from the cremation ceremony of Chamuenmanit Nares

(Chalerm Sawestananda) book 1 and 2

(Source: Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968)

ถอดความรู้และบทวิเคราะห์ศิลปะการดนตรี หนังสืออนุสรณ์เล่มหลัก

หนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัทธน์” เล่มที่ 1 รวบรวมและจัดทำโดยอดีตคดี เศวตนันท์, ประลอง กระแสสินธุ์ และพจน์ ยังพลขันธ์ ผู้เป็นบุตรชายและลูกศิษย์ของจมีนมานิตยัณเรศ หนังสือเล่มที่ 1 นี้ถือเป็นเล่มหลักในชุด มีเนื้อหาประกอบรวมกันแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนได้แก่ อาร์มภกตา-คำไว้อาลัย, ประวัติของผู้วายชนม์ และข้อเขียนของผู้วายชนม์ขณะยังมีชีวิต ซึ่งแต่ละส่วนก็ได้สอดแทรกองค์ความรู้ทางการดนตรีที่น่าสนใจไว้มากมาย จะขอนำเสนอดังนี้

1. อาร์มภกตา-อาลัย เป็นส่วนที่ทางผู้จัดทำหนังสือ ได้ติดต่อบุคคลใกล้ชิดของจมีนมานิตยัณเรศไว้จำนวน 13 ท่าน ได้แก่ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม พระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ธนิต อยู่โพธิ์ ประสงค์ หงสนันท์ เณริญ วุฒิโฆสิต สด กุระโรหิต เจือ จักขุรักษ์ จมีนเทพรัตนพร สวัสดิ์ ภารสุต อารักษ์ พิทักษ์กุล และบุตรธิดาของผู้วายชนม์

องค์ความรู้ทางศิลปะการดนตรีที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนส่วนอาร์มภกตา-อาลัย นี้ นับว่ามีความน่าสนใจและมีความสำคัญซึ่งจะเชื่อมโยงไปยังบทบาทด้านดนตรีของจมีนมานิตยัณเรศทั้งด้านดนตรีไทยและดนตรีสากล การอ่านอาร์มภกตา-อาลัย จึงมิใช่เพียงการอ่านคำไว้อาลัยของบุคคลใกล้ชิดกับจมีนมานิตยัณเรศ แต่เป็นการอ่านบทบันทึกจากมุมมองผู้ใกล้ชิดที่ถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับความสามารถทางดนตรีของจมีนมานิตยัณเรศไว้ เมื่อถอดความรู้ออกมาจึงทำให้เห็นได้ว่าบทบาททางดนตรีของจมีนมานิตยัณเรศ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 บทบาทหลัก ๆ ที่ชัดเจนคือ

1.1 บทบาทด้านปฏิบัติและส่งเสริมการดนตรี จมื่นมานิตย์นเรศเป็นผู้ที่เติบโตมาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงมาตั้งแต่อายุ 12 ปี ในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทำให้ท่านได้เข้าถึงวัฒนธรรมการดนตรีทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล มีการกล่าวถึงความสามารถทางการดนตรีไทยของท่านที่มีความเชี่ยวชาญเครื่องดนตรีต่าง ๆ มีความรู้ความเข้าใจในระเบียบและธรรมเนียมต่าง ๆ อย่างดี เช่นคำไว้อาลัยของพระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) ได้กล่าวว่าจมื่นมานิตย์นเรศนั้นมีความรู้รอบตัวอย่างดีเลิศ ไม่ว่าจะเป็นการติดสีตีเป่าหรือทางพระสงฆ์องค์เจ้า หรือเมื่อมีการจัดให้มีการบรรเลงแตรวงฝรั่งในวาระต่าง ๆ จมื่นมานิตย์นเรศก็มักจะมีส่วนร่วมในการบรรเลงด้วย หลังจากที่อยู่จากตำแหน่งมหาดเล็ก จมื่นมานิตย์นเรศก็ยังมียุทธในการส่งเสริมการดนตรี เช่นการร่วมกับทนายของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ก่อตั้งบริษัทนาฏยกร จำกัด เพื่อส่งเสริมศิลปินที่บ้านศิลปะบรรเลง ของหลวงประดิษฐไพเราะ โดยผู้เขียนจะขอยกข้อความบางส่วนจากบทอาารัมภกา-อาลัย ที่กล่าวถึงบทบาทด้านปฏิบัติและส่งเสริมการดนตรี ที่กล่าวขึ้นโดยพระมหาเทพกษัตรสมุห สด คุรุมาโรหิต และสวัสดิ์ ภารสุต ดังนี้

“...คุณเฉลิม เทวตันทน์ เป็นนักเรียนกินนอนร่วมกับข้าพเจ้าอยู่ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2454 ...คุณเฉลิมฯ มีความรู้รอบตัวอย่างดีเลิศไม่ว่าการติดสีตีเป่าหรือทางพระสงฆ์องค์เจ้า... เริ่มหัดแตรวงครั้งแรกเราก็หัดด้วยกันการเป่าแตรเป็นขบวนเดินหน้าหน้าแหศพยาเหล็กที่พระราชวังสนามจันทร์เราร่วมกัน...” (Mahathepsamut, Phra, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 8)

“.... ในยุคปลายของจักรวรรดิศิลปิน ท่านจมื่นมานิตย์นเรศได้เข้าร่วมการก่อตั้งบริษัทนาฏยกรจำกัด ขึ้นที่สถาบันการดนตรีไทยอันมีชื่อเสียงยิ่ง คือที่บ้านคุณหลวงประดิษฐไพเราะ หรือบ้านศิลปะบรรเลง ตำบลบ้านบาตร บริษัทนาฏยกรจำกัด (ชื่อนี้ท่านจมื่นมานิตย์เป็นผู้ตั้ง)....วัตถุประสงค์ของบริษัทนี้คือ จัดแสดงละครเพื่อส่งเสริมนาฏศิลป์และอาชีพของนาฏศิลปินไทย ท่านจมื่นมานิตย์นเรศเป็นนาฏศิลปินชั้นผู้ใหญ่ที่พวกเรายกย่องนับถือมาก...” (Guramarohit, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 23-28)

“...ราว ๆ ปี พ.ศ. 2469 คุณเจมีนฯ ท่านไปทำการครั้นแรกให้กับคุณครู ที่บ้านเลี้ยงเด็กในตอนเย็นวันนั้น คุณเจมีนฯ เข้าวาดดนตรีเครื่องเล็ก มีขิม ฉิ่ง โทนระฆังนา ขออุ๊ ไวโอลิน จะเข้ คุณเจมีนฯ สีซอดวง ขณะที่สีซออยู่ ปากก็คุยอะไรต่ออะไรต่าง ๆ มีก็สีซอทำเพลงไป ไม่ผิดจังหวะและแสดงลูกล่อลูกขัดได้ดีชะด้วย เมื่อเห็นท่านแสดงแล้วพลอยครื้นใจไปด้วย...” (Pamornsutra, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 35)

บทบาทด้านปฏิบัติและส่งเสริมการดนตรีของจมื่นมานิตย์นเรศที่ปรากฏอยู่ในบทอาารัมภกา-อาลัยนี้ จึงถือเป็นการขยายภาพรวมของบทบาททางด้านการปฏิบัติและส่งเสริมการดนตรีของท่านให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถเป็นส่วนเติมเต็มในเนื้อหาต่อไปที่คือข้อเขียนของจมื่นมานิตย์นเรศเองเมื่อครั้งยังมีชีวิต

1.2 บทบาทด้านการประพันธ์ จมื่นมานิตย์นเรศถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการประพันธ์โดยเฉพาะงานประเภทร้องกรองเป็นอย่างมาก ซึ่งตลอดชีวิตของท่านมีงานประพันธ์ประเภทร้องกรองออกเผยแพร่มาเนิ่นนานมา โดยงานด้านการประพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการดนตรีของจมื่นมานิตย์นเรศนั้นเป็นการประพันธ์บทร้องกรองที่ถูกนำมาใช้เป็นคำร้องของบทเพลงต่าง ๆ ในบทอาารัมภกา-อาลัย นี้มีการกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ประพันธ์คำร้องของจมื่นมานิตย์นเรศมากมายหลายท่าน เช่น ท่านผู้หญิงละเอียด พิบุลสงคราม ตอนหนึ่งได้กล่าวว่า

“...ท่านจมื่นมานิตย์ฯ เป็นข้าราชการในกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีสำคัญผู้หนึ่งในการปฏิบัติหน้าที่อันเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชาติไทย โดยที่ท่านเป็นนักประพันธ์คำร้องกรอง ท่านเจมีนฯ ได้ประพันธ์คำอันปลุกใจ เร้าใจ และเลือกเชิญพระราชนิพนธ์อันไพเราะซาบซึ้งในทางปลุกใจ เร้าใจ ซึ่งพระมหาธีรราชเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 6 ทรงประพันธ์ไว้ มาเป็นบทเพลง... ความสำคัญในผลที่ได้แก่ชาติ โดยเฉพาะคำประพันธ์ และเพลงที่ปลุกใจเร้าใจนั้น ท่านเจมีนมานิตย์ฯ

เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทอย่างสำคัญ และเป็นผู้หนึ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เชิดชูตัวมารับนโยบายจากปากของท่านเองอยู่เสมอ ๆ...” (Phibunsongkhram, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 5-6)

เมื่อค้นคว้าเพิ่มเติมจะพบว่านอกจากบทเพลงปลุกใจต่าง ๆ ดังที่ท่านผู้หญิงละเอียดกล่าวถึงแล้ว จมื่นมานิตยัณเรศ อยู่เบื้องหลังงานชิ้นสำคัญเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการสังคีต กรมศิลปากร ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ “บทเพลงร่ำว” ที่ท่านทำหน้าที่ประพันธ์คำร้อง มีมากมายหลายบทเพลงในนามของกรมศิลปากร เช่น งามแสงเดือน, ชาวไทย, คีนเดือนหงาย เป็นต้น บทเพลงร่ำวเหล่านี้เอง ถือเป็นหนึ่งในนโยบายที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลการเมืองจากรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งนี้ยังไม่รวมบทเพลงที่สนองนโยบายด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ประพันธ์คำร้องโดยจอมมานิตยัณเรศ เช่น เพลงสวมหมวก เพลงมีระเบียบ เพลงทางสร้างชาติ เป็นต้น ที่ยังคงปรากฏในสังคมจนถึงปัจจุบัน

นอกจากหน้าที่ในการประพันธ์คำร้องของบทเพลงต่าง ๆ ในหน่วยงานของรัฐแล้ว ในบทอาร์มกตา-อาลัย ยังมีการกล่าวถึงการที่จอมมานิตยัณเรศได้ประพันธ์คำร้องให้กับบทเพลงประจำจังหวัด และประจำหน่วยงานอีกด้วย ดังในคำไว้อาลัยของ อารักษ์ พัทธกัญกุล ได้กล่าวว่า

“...ท่านจากไปแต่กายแต่ความดี-ชื่อเสียง-ผลงานของท่านยังอยู่ยั่งยืนยง เมื่อใดเพลง “ดวงตรา” ซึ่งเป็นเพลงของธนาคารออมสินกังวานขึ้น โปรดทราบเถิดว่าคำร้องของเพลง “ดวงตรา” คืองานอมตะชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งของท่าน คุณเฉลิม เศรษฐนันท์ ได้ประพันธ์เนื้อร้องเพลงนี้โดยใช้นามปากกาว่า ศุภรทัศน์...ด้วยเพลง ๆ หนึ่งซึ่งผมได้นับมาประดับไว้ในนวนิยายเรื่องหนึ่งของผมที่ส่งมาลงใน “ออมสินสาร” ทำให้ผมได้ทราบจากจดหมายบรรณาธิการ (นายเฉลิม เศรษฐนันท์) ว่าเพลงจังหวัดหนองคายนั้น ท่านเป็นผู้ประพันธ์คำร้องเอง คุณเอื้อ สุนทรสนานเป็นผู้ให้ทำนอง...” (Pitakkul, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 36-37)

1.3 บทบาทด้านการเป็นนักคิด ด้วยตลอดชีวิตของจอมมานิตยัณเรศได้ผ่านการทำงานกับหน่วยงานต่าง ๆ มากมายจากการที่ได้สั่งสมประสบการณ์มาอย่างโชกโชนผนวกกับการที่เป็นผู้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาทำให้กระบวนการคิดของท่านมีความโดดเด่น มีความเป็นนักวางแผน นักพัฒนา และเป็นนักจัดการชั้นยอดภายใต้พื้นฐานความคิดที่ดี หลายครั้งหลายคราที่ความคิดความอ่านของท่านถูกสกัดขึ้นเป็นข้อเขียน เพื่อใช้พัฒนาองค์ความรู้เรื่องต่าง ๆ ในบทอาร์มกตา-อาลัยนี้ ได้มีการกล่าวถึงบทบาทด้านการเป็นนักคิดของจอมมานิตยัณเรศ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศิลปการดนตรี ไปจนถึงนาฏศิลป์หลายครั้ง เช่น ในคำไว้อาลัยที่เขียนขึ้นโดยธนิศ อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น กล่าวว่า จมื่นมานิตยัณเรศนั้นนอกจากจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงต่อเรื่องศิลปวัฒนธรรมของไทย เป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ทั้งยังเป็นผู้ที่มีงานเขียนเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องแม้กระทั่งช่วงเวลาที่ท่านอยู่ในสมณเพศ ก็ยังให้ความช่วยเหลือในการช่วยคิดช่วยเขียนงานด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ เรื่อยมา ดังความบางตอนที่ยกมานี้

“...แม้ในระยะหลังพิจมื่นมานิตยัณเรศ มีความเลื่อมใสเข้าอุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา และจำพรรษาอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังไปรบกวนได้ตาม และบางครั้งก็นิมนต์ช่วยเขียนบทความบางบทให้ เช่น บทที่ 15 ธรรมนิยมและเคล็ดลางที่ถือกันในการแสดงโขน ในเรื่องโขนที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงขึ้น พระภิกษุจอมมานิตยัณเรศ ก็กรุณาช่วยเขียนให้ แต่ข้อร้องมีให้ลงชื่อของท่าน เห็นจะเป็นด้วยขณะนั้นท่านดำรงอยู่ในสมณเพศ...” (Yoopho, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 13-16)

บทบาทการเป็นนักคิดของจอมมานิตยัณเรศ นอกจากจะสะท้อนออกมาจากงานเขียนของท่านแล้ว ในบทอาร์มกตา-อาลัยนี้ยังมีการกล่าวถึงว่า จมื่นมานิตยัณเรศเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากแหล่งความรู้โดยตรงเป็นเหตุให้มีความคิด ความอ่านและการถ่ายทอดเรื่องราวทางการดนตรี-นาฏศิลป์ แก่มิตรสหายได้เป็นอย่างดี ดังความตอนหนึ่งในคำไว้อาลัยของ ประสงค์ หงสนันท์ ว่า

“...ท่านจมีนเป็นคนที่มีประสบการณ์กว้างขวางในอดีตสมัยมากมาย...เมื่อวัย 17-18 ปี ของท่าน ท่านได้เคยรับราชการอยู่ในพระราชสำนัก ของสันเกล้าล้านกระหม่อมในรัชกาลที่ 6 ในสมัยนั้น ซึ่งเป็นราชสำนักที่เฟื่องฟูด้วยศิลปินในกรมมหรสพ มีแต่เสียงขับกล่อมของมโหรีปี่พาทย์และวงดุริยางค์หลวง ดังระทึกเจื้อยแจ้วอยู่เป็นนิจสิน...ท่านได้ฝึกปรีในหมู่นาฏศิลป์ โขน ละคร มาเป็น เวลาช้านาน...เพราะฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาที่จะสามารถให้ความรู้ และความคิดแก่เพื่อนฝูงได้ ในช่องทางที่จะเป็นศิลปินที่มีความเชี่ยวชาญได้ต่อไป...” (Hongsan, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 18)

ตลอดชีวิตของจมีนมานิตยน์เรศนั้นแม้จะเห็นได้ว่าท่านคลุกคลีอยู่ในวงการนาฏศิลป์(โขน ละคร) เป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อถอดประสบการณ์และความรู้ทางดนตรีของท่านจากบทอาวธม-อาลัย ก็เห็นว่าทั้งเรื่องของดนตรีและนาฏศิลป์ มักดำเนินควบคู่กันไปตลอดชีวิตของท่าน แต่อาจด้วยเพราะบทบาททางนาฏศิลป์ถูกสะท้อนออกมาเป็นจำนวนมากจากงานเขียนของจมีนมานิตยน์เรศ ทำให้ให้เรื่องของดนตรีที่แม้จะพบปรากฏมีประเด็นสำคัญน่าศึกษามากมาย แต่ก็อาจตกหล่นไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เนื่องจากดูเป็นเรื่องประเด็นรองจากเรื่องนาฏศิลป์

ความสำคัญของทางดนตรีที่ได้จากการถอดความรู้ อาวธม-อาลัย ถือเป็นการนำเสนอเป็นบทนำเกี่ยวกับความรู้ความสามารถทางดนตรีของจมีนมานิตยน์เรศผ่านมุมมองของบุคคลต่าง ๆ ที่เคยใกล้ชิดและร่วมงานด้วย หากมองลึกลงไปกว่าเรื่องของนาฏศิลป์แล้ว บทอาวธม-อาลัย ชิ้นนี้สามารถจัดได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์การดนตรี-นาฏศิลป์ไทยที่สำคัญชิ้นหนึ่ง และควรค่าแก่การต่อยอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในเนื้อหาส่วนนี้ได้ต่อไป

1.2 ประวัติผู้ถ่ายทอด ผู้เขียนได้ทำการนำเสนอประวัติผู้ถ่ายทอดแล้วในส่วนก่อนหน้าคือ “เสวกโท จมีนมานิตยน์เรศ (เฉลิม เสวตนันท์)” จึงจะขอไม่ขยายความข้อเขียนจากหนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” ในส่วนนี้ เนื่องจากเป็นเนื้อหาที่มีข้อมูลตรงกัน

1.3 งานเขียนของผู้ถ่ายทอดขณะยังมีชีวิต ซึ่งเป็นงานเขียนของจมีนมานิตยน์เรศเอง ที่ได้รับการคัดสรรและรวบรวมมาตีพิมพ์ เป็นข้อเขียนที่ถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ตรงและการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดช่วงชีวิตของท่าน

งานเขียนของจมีนมานิตยน์เรศที่ได้รับการคัดสรรมาตีพิมพ์ในหนังสือ “ศุภหัตถ์” นี้มีข้อเขียนทั้งสิ้น 23 ชิ้น โดยครอบคลุมเนื้อหาในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องในราชสำนักของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียง เรื่องเกี่ยวกับศิลปินและสุนทรียะ เรื่องธรรมเนียม เรื่องการละคร และเรื่องรอบเมืองไทย ซึ่งเรื่องราวในแต่ละหมวดหมู่นั้นก็จะมีองค์ความรู้ทางดนตรีที่สอดแทรกอยู่ โดยผู้เขียนขอทำการถอดความรู้ให้เห็นเป็นภาพรวม โดยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ทางดนตรีได้ 2 ส่วน ดังนี้

1.3.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับการดนตรี ในเชิงทฤษฎี ข้อแนะนำข้อปฏิบัติ และเนื้อหาสาระทางดนตรีอื่น ๆ

จมีนมานิตยน์เรศเป็นศิษย์ที่มีครู และล้วนเป็นครูคนสำคัญในวงการดนตรีไทยและสากล โดยเฉพาะดนตรีไทย ที่จมีนมานิตยน์เรศบันทึกอย่างละเอียดว่าแต่ละเครื่องดนตรีได้ผ่านการฝึกฝนกับครูท่านใด ได้แก่ ซอด้วง ฝึกฝนกับครูอ่วม ซอด้วง กับพระสรเพลงสรวง หลวงว่องจะเข้รับ ขลุ่ย กับหลวงประดิษฐ์ไพเราะ โทนระฆังนา กับพระชานาญคุณวิทย์ กลองแขกกับหลวงวิมลวงเวง และพระพิณบรรเลงราช ตะโพนสองหน้า กับพระพาทย์บรรเลงมรณย์ ขับร้องกับพระอภิรักษ์ราชฤทธิ์ หลวงธรรมพาทประจิดร หลวงเสียงเสนาะกรรม พระยาประสานดุริยศัพท์ หม่อมครูจันทร์ ร้องเสภา กับหลวงเพราะสำเนียงหมื่นขับคำหวาน

องค์ความรู้ในส่วนนี้ จึงเป็นการนำเสนอประสบการณ์และผลจากการศึกษากับครูบาอาจารย์ท่านต่าง ๆ และการค้นคว้าของจมีนมานิตยน์เรศเอง มาทำการเรียบเรียงและบรรยายออกมาในเชิงวิชาการ โดยจะขออธิบายจำแนกเป็น 3 หมวดหมู่ ดังนี้

1) องค์ความรู้เชิงทฤษฎี ถือเป็นชุดความรู้ที่มีการดำเนินเรื่องอย่างเป็นลำดับขั้นตอน แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเขียนงานเชิงวิชาการของจมีนมานิตยน์เรศได้อย่างดี ทั้งนี้ความรู้เชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับดนตรีที่เห็นเด่นชัดพบในงานเขียนของผู้ถ่ายทอดขณะยังมีชีวิตนี้ได้สอดแทรกอยู่ในข้อเขียนทฤษฎีการละคร ชื่อว่า “คำบรรยายเรื่องการละคร” ซึ่งจมีนมานิตยน์เรศได้จัดทำเนื้อหาอย่างเป็นสัดส่วนชัดเจน เป็น 2 บท ได้แก่ บทที่ 1 ว่าด้วยศิลปะ ประโยชน์ของศิลปะและตำนานการละคร และบทที่ 2 ว่าด้วยการละครที่รื้อฟื้นและปรับปรุงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยการแบ่งเนื้อหาเป็นสัดส่วนนี้ทำให้ง่ายแก่การทำความเข้าใจ โดยจะขอยกตัวอย่างขององค์ความรู้เชิงทฤษฎีดนตรีที่สอดแทรกอยู่ในงานเขียนชิ้นดังกล่าว ดังนี้

ช่วงที่อธิบายลักษณะวงปี่พาทย์และเพลงประกอบละครนอก

“...ปี่พาทย์ของละครนอกก็คล้าย ๆ ละครใน แต่ไม่พิถีพิถันเหมือนละครใน โดยมากมักเป็นเครื่องคู่ หรือเครื่อง 5 ปี่พาทย์เครื่อง 5 มี 1. ตะโพน 2. ระนาดเอก 3. มโหรีวง 4. กลองทัด 5. ปี่ กับเครื่องประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง เครื่องคู่คือ 1. ตะโพน 2. ระนาดเอก 3. ระนาดทุ้ม 4. มโหรีวงเล็ก 5. มโหรีวงใหญ่ 6. กลองทัด 7. ปี่ พร้อมด้วยเครื่องกำกับจังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง กลองแขก 2 หน้า บางทีก็เป็นทำเนียบต้องมีม้าฟัวติดังแฝง ๆ เวลาทำเพลงเชิดด้วยการขับร้องของละครนอกใช้เพลงลัด ๆ เร็ว ๆ ไม่ใคร่มีเอื้อนหรือลีลาตลกมากนัก โดยมากมักดำเนินเรื่องด้วยร้อยร่ายเป็นพื้น ในการร้อยร่ายก็มีเอื้อนเครื่องเพลงเอื้อนเต็มสำหรับปากลงเจรจา...หน้าพาทย์มีพิสดารมากอย่างละครใน มีเพียงเพลงซ้ำเพลงเร็ว เพลงซ้ำไม่ใคร่มีด้วยซ้ำ เชิดเสมอโอด โอดก็มักใช้โอดชั้นเดียวสั้น ๆ เร็ว ๆ เพลงสำหรับละครนอก มีอีกอย่างจากละครใน เล่น ซ้ำปี่นอก ร่ายนอก ปี่นตรึงนอก ขมดงนอก สรรพบุรุษนอก แต่สำหรับอื่น ๆ นอกจากซ้ำปี่ก็บรรยายแล้ว บางทีละครในตอนต้องการเร็ว ๆ ก็นำเพลงนอก เช่น ปี่นตรึง ขมดง สรรพบุรุษ ไปใช้เหมือนกัน แต่ละครนอกไม่ใคร่นำเพลงขมดงใน ปี่นตรึงใน สรรพบุรุษใน มาใช้นักหรือแทบว่าไม่ได้ใช้เลยซึ่งคิดว่าเพลงพวกนี้คงคิดขึ้นภายหลังเมื่อเกิดละครในแล้ว...” (Sawestananda, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 155)

จากข้อเขียนที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่าจมีนมานิตยัณเรศ นอกจากจะมีความเข้าใจเรื่องการดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการละครแล้ว ยังมีการสอดแทรกบทวิเคราะห์เพื่อทำให้เนื้อหาหามีมิติสามารถเชื่อมโยงเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2) องค์ความรู้ที่เป็นข้อแนะนำข้อปฏิบัติ องค์ความรู้ในส่วนนี้ จมีนมานิตยัณเรศ ได้ให้ข้อแนะนำที่ไม่จำกัดแต่เฉพาะเรื่องดนตรี แต่ครอบคลุมไปถึงเรื่องอื่น ๆ เช่น นาฏศิลป์ การใช้ชีวิต ธรรมเนียม เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นข้อแนะนำให้ผู้ที่มีโอกาสได้อ่านสามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้จริง ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างบางส่วนจากงานเขียนที่เป็นข้อแนะนำหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่าสามารถประยุกต์ใช้ได้แทบทุกศาสตร์ทางศิลปกรรม นั่นคืองานเขียน “เรื่องของศิลปิน” ที่นอกจากให้คำแนะนำข้อปฏิบัติแล้วยังให้ข้อคิดที่ดีแก่ผู้ปฏิบัติตนเป็นศิลปิน ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

“...ไม่แต่ละซึกหักได้ง่ายและถ้ามัวเข้าเป็นมดไม่อาจหักได้ฉนั้นใด ความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวของศิลปินก็สามารถตรึงศิลปินให้อยู่ในระดับอันควรโดยไม่แตกแยกได้ฉนั้นนั้น ขอให้ชาวศิลปินรู้จักค่าของตนอันเรียกว่าเกียรติไว้ด้วยเถิด ศิลปินเท่านั้นเป็นผู้รักษาศิลปะของชาติ ศิลปะเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ซึ่งควรทะนุถนอมไว้ เมื่อเช่นนี้พวกเราชาวศิลปินควรสำนึกไว้ในหน้าที่อันสำคัญนั้นด้วยเทอญ...” (Sawestananda, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 107)

กล่าวได้ว่าองค์ความรู้ที่เป็นข้อแนะนำปฏิบัติจากงานเขียนของจมีนมานิตยัณเรศ ส่วนหนึ่งก็มาจากมุมมองความเป็นศิลปินของตัวท่านเอง ทั้งนี้ยังประกอบกับความเอื้ออาทรที่มีลักษณะผู้ใหญ่อ่อนน้อมน้อยทำให้องค์ความรู้ที่ได้เปรียบเสมือนคำครูละมุนที่นำเชื่อถือให้ปฏิบัติสืบต่อ

3) เนื้อหาสาระทางดนตรีอื่น ๆ ในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ ของจมีนมานิตยัณเรศ ที่ถูกนำมาตีพิมพ์อนุสรณ์ “ศุภรทัศน์” นี้มักจะสอดแทรกเนื้อหาสาระทางดนตรีกระจายอยู่ในงานเขียนหลาย ๆ ชิ้น โดยเฉพาะงานเขียนชุด “รอบเมืองไทย” ที่จมีนมานิตยัณเรศได้แจกแจงเนื้อหาขอบด้าน ยังปรากฏเนื้อหาสาระทางด้านดนตรีมากมาย เช่น ความรู้เรื่องมหรสพการระบำที่แจกแจงองค์ความรู้ในเรื่องของการระบำรูปแบบต่าง ๆ ควบคู่กับการดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ เรื่องของดนตรีที่ใช้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ของราชสำนักสยาม เป็นต้น อย่างไรก็ตามองค์ความรู้ของทางดนตรีในส่วนนี้ นอกจากจะมีการจัดเรียงชุดความรู้อย่างเป็นระบบมีการสอดแทรกเกร็ดประสมการณ์ตรงของผู้เขียนเพิ่มเติมลงไป ซึ่งยังเป็นลักษณะที่จะปรากฏในส่วนที่สอง อันจะนำเสนอในส่วนต่อไปนี้เช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์ดูจะเห็นได้ว่า ที่มานงานเขียนอันเป็นลักษณะองค์ความรู้เกี่ยวกับการดนตรี ในเชิงทฤษฎี ข้อแนะนำข้อปฏิบัติ และเนื้อหาสาระทางดนตรีอื่น ๆ ของจมีนมานิตยัณเรศ นั้นมีวัตถุประสงค์หลักจากประสบการณ์ตรงของท่านเองเป็นส่วนใหญ่ แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาคือความสนใจและความรักในเรื่องที่จมีนมานิตยัณเรศเองมีให้แก่เรื่องราวที่เขียนอย่างแรงกล้า มีการให้ที่มาที่ไปของ

ข้อมูล ผนวกลักษณะการเขียนที่หนักแน่นตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม ทำให้เนื้อหาดูน่าเชื่อถือ กล่าวได้ว่าจมีนมานิตย์นเรศเป็นหนึ่งในผู้ที่ใช้ประสบการณ์ถ่ายทอดและเผยแพร่ออกมาในวิธีของตนเองนั่นคือผ่านงานเขียน ได้ดีที่สุดในหนึ่งในยุคสมัย

1.3.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับดนตรีจากประสบการณ์ตรงของจมีนมานิตย์นเรศ

องค์ความรู้ในส่วนนี้จัดเป็นงานเขียนในลักษณะไม่เป็นทางการ เป็นการบอกเล่าประสบการณ์ชีวิต พร้อมสอดแทรกข้อเสนอแนะและหลักการในองค์ความคตินั้น ๆ ไปจนถึงการบอกเล่าเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ทางดนตรีนอกตำรา เมื่อทำการวิเคราะห์องค์ความรู้ทางดนตรีในส่วนนี้จะเห็นได้ว่าสามารถแบ่งได้ออกเป็น 2 หมวดหมู่ได้แก่

1) องค์ความรู้ด้านการบรรเลงและปรากฏการณ์ทางดนตรีที่เกิดขึ้น ซึ่งองค์ความรู้ในส่วนนี้ มีการนำเสนอเรื่องราวทางดนตรีตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จนถึงช่วงรับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ตัวอย่างองค์ความรู้และปรากฏการณ์เหล่านี้เช่น ในข้อเขียน “เล่าเรื่องตัวเอง” เล่าถึงบรรยากาศการเรียนการเล่นดนตรีในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง มีการระบุครูผู้สอนและกิจกรรมการเล่นดนตรีที่เคยเกิดขึ้น พร้อมแฝงอารมณ์ขันลงไป

“...มีเรื่องเล่าอยู่ว่า พวกเราเป็นนักดนตรีทั้งนั้น ทั้งไทยทั้งสากล เรียนโน้ตสากล จากพระยาวารสิริ (เอวัน วารสิริ) เรียนเพลงไทยจากจางวางสอน ศิลปะบรรเลง (หลวงประดิษฐไพเราะ) จึงมีความชัดเจนในเพลง วันหนึ่งเป่าแตรเดี่ยวนำแถวนักเรียน ไปฝึกจากโรงเรียนไปถึงเขาดิน เราก็เป่าเพลงเดินด้วยทำนองอัตโนมิติกันไปตามความถนัด ให้ลงจังหวะสุดท้ายก็แล้วกัน ปรากฏว่านักเรียนเดินกันคึกคักมาก รุ่งขึ้นทหารแตรเดี่ยวหลายคนมาขอเรียนเพลงที่เป่าเมื่อวานนี้ เราก็ตอบไปว่าเพลง ลอยลม เลยได้หัวเราะกัน วงดนตรีรุ่นนั้นเป็นล่ำเป็นสันมาก แตรวง (BRASS BAND) ได้เคยแห่เผาศพยารัดเลสนับแสนของในหลวง และได้บรรเลงในงานโรงเรียนทุกคราว...”
(Sawestananda, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 11)

หากมองในภาพรวมเรื่องขององค์ความรู้ด้านการบรรเลงและปรากฏการณ์ทางดนตรีที่เกิดขึ้น ก็เห็นได้ว่าเรื่องราวเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ดนตรีในประเทศไทยเช่นกัน แต่วิธีการเผยแพร่จะเป็นในรูปของงานเขียนจากปัจเจกบุคคลร่วมสมัยผ่านการทบทวนและเรียบเรียงให้เห็นภาพประวัติศาสตร์เหล่านั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2) องค์ความรู้ด้านการประพันธ์ (คำร้องและงานเขียน) จมีนมานิตย์นเรศ ได้ศึกษาเรื่องของการประพันธ์แรกสุดกับหลวงวิเศษฐศุภเวท (ครูเจิม) ก่อนที่ต่อมาจะได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมจากพระอนุชิสฐธรุณราช (ครูสุวรรณ) พระรัตนวราจารย์ (ครูรัตน์) ต่อมาได้ฝึกฝนเพิ่มเติมกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (ผัน สาลักษณ์) รวมถึงผู้เป็นบิดาคือเจริญ เศวตันทน์ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้งแต่ช่วงต้นของบทความฉบับนี้จะเห็นได้ว่า จมีนมานิตย์นเรศมีความสามารถมากในเรื่องของการประพันธ์คำร้องสำหรับบทเพลงต่าง ๆ มากมาย ในข้อเขียนของท่านเองก็มีการกล่าวถึงงานเหล่านี้ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญอันช่วยเชื่อมโยงเรื่องราวทางดนตรีของประเทศไทย ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างเนื้อหาบางตอนที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการประพันธ์งานชิ้นสำคัญชุดหนึ่งของท่านเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองการสังคีต กรมศิลปากร คือ เพลงราวง

“...งานสำคัญในยุคนี้คืองานวันแม่ และงานวัฒนธรรมอันจัดขึ้นตามจังหวัด กองการสังคีต เป็นตัวงานสำคัญในเรื่องนี้ โดยโอกาสนี้เองคนจึงรู้จักศิลปากรขึ้นและ ในคราวเดียวกันนี้ผู้เขียนได้ไปนำการเล่นสำคัญอย่างหนึ่งมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ “รำโชน” จนได้รับหน้าที่ปรับปรุงให้เป็น “ราวง” จนถึงนำท่ารำเข้าประกอบเป็นมาตรฐานคือสอดสร้อยมาลา ชักแบ่งผัดหน้า รำสาย เป็นต้น และแต่งบทประพันธ์สำหรับใช้ ซึ่งคุณมนตรี ตราโมท ได้ร่วมแต่งทำนองเพลงให้ด้วย ราวงจึงแพร่หลายแต่นั้นมา...” (Sawestananda, as cited in Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968 : 49)

องค์ความรู้ด้านการประพันธ์จากตัวอย่างที่ยกมานี้นอกจากจะทำให้ทราบว่จมีนมานิตย์นเรศ คือผู้ประพันธ์เนื้อร้องเพลงราวงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว ยังทำให้เห็นได้ว่าจมีนมานิตย์นเรศ เป็นผู้อุทิศตนให้แก่งานราชการอย่างเต็มที่ เพราะ

หากสืบค้นดูแล้วผลงานประพันธ์ของจมีนมานิตย์นเรศโดยเฉพาะงานเพลงร่ำวนี้ จะไม่มีการระบุผู้ประพันธ์คำร้องในโน้ตเพลงที่เผยแพร่เลย แต่จะระบุผู้ประพันธ์ว่าเป็นกรมศิลปากรเท่านั้น ยกเว้นบทเพลงที่ประพันธ์โดยคุณหญิงละเอียด พิบูลสงคราม ที่ระบุเป็นผู้ประพันธ์ท่านหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงการอุทิศงานประพันธ์เป็นสาธารณะประโยชน์ของจมีนมานิตย์นเรศเป็นอย่างดี

ในส่วนองค์ความรู้เกี่ยวกับดนตรีจากประสบการณ์ตรงของจมีนมานิตย์นเรศนี้ สามารถวิเคราะห์และสรุปได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้ด้านใดก็ตามที่ถ่ายทอดออกมาจากงานเขียนของท่าน ถือว่างานทุกชิ้นมีคุณค่าในฐานะ “หลักฐานประวัติศาสตร์” ที่มาจากบุคคลที่มีประสบการณ์ที่มีความสามารถในการถ่ายทอด ผู้อ่านจึงสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการประติดประต่อประวัติศาสตร์ และทำให้การศึกษาเรื่องราวทางดนตรีสามารถต่อยอดให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในส่วนต่อไปจะเป็นการถอดความรู้และวิเคราะห์เรื่องศิลปะการดนตรีที่ปรากฏอยู่ในอนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” เล่มที่ 2 อันเป็นหนังสืออนุสรณ์ที่จัดพิมพ์ในวาระเดียวกัน ผู้จัดพิมพ์ได้ตั้งใจรวบรวมงานประเภทคำร้องร้อยกรองของจมีนมานิตย์นเรศโดยเฉพาะ ซึ่งแฝงไปด้วยองค์ความรู้และแนวคิดด้านการถ่ายทอดดนตรีอันมีเบื้องหลังอย่างน่าสนใจ

ถอดความรู้และบทวิเคราะห์ศิลปะการดนตรี หนังสืออนุสรณ์เล่มที่ 2

หนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” เล่มที่ 2 เป็นหนังสือเล่มรองในชุดอนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” มีเนื้อหาประกอบรวมกัน แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนได้แก่ ส่วนที่ 1 บทร้อยกรองที่ประพันธ์โดยจมีนมานิตย์นเรศในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยมากมีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ และพุทธศาสนา และส่วนที่ 2 ซึ่งผู้เขียนจะขอลำดับถึงเป็นหลักก็คือ “บทขับร้องสำหรับเด็ก” ซึ่งเป็นผลงานสำคัญหนึ่งที่จมีนมานิตย์นเรศได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้พัฒนาเยาวชนของชาติโดยเฉพาะ

บทขับร้องสำหรับเด็กโดยจมีนมานิตย์นเรศ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ “ศุภหัตถ์” เล่มรองนี้ มาจากชุดบทเพลงประกอบละครวิทยุคดีชีวิตสำหรับครอบครัว ในชื่อว่า “เรื่องสำหรับเด็ก” กระจายเสียงทุกวันอาทิตย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา มีนักแสดงและขับร้องบทเพลงทั้งเด็กและผู้ใหญ่และมีวงดนตรีไทยบรรเลงเพลงประกอบ บทเพลงในบทขับร้องสำหรับเด็กนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 77 บท อยู่ในลักษณะฉันทลักษณ์หลายรูปแบบ ได้แก่ โคลงสี่สุภาพ กลอนสี่ กาพย์ยานี 11 กลอนแปด กลอนเก้า และแบบผสมผสาน เนื้อหาของบทเพลงทั้ง 77 บทนี้ สามารถแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ ได้แก่ บทเพลงสร้างเสริมลักษณะนิสัย บทเพลงปลูกใจรักชาติ บทเพลงร่ำว และบทเพลงอื่น ๆ โดยบทเพลงปลูกใจรักชาติมีจำนวนมากที่สุด โดยจำแนกได้มากกว่า 40 บทเพลง หรือมากกว่าบทร้องทั้งหมดครึ่งหนึ่ง เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่าแนวคิดหลักของการสร้างสรรค์บทเพลงสำหรับรายการ “เรื่องสำหรับเด็ก” จะอยู่ในประเด็นของศีลธรรม จริยธรรม ธรรมะ จากการเปรียบเทียบเนื้อหาตอนหนึ่งของประวัติจมีนมานิตย์นเรศเมื่อครั้งทำหน้าที่ในวงการวิทยุกระจายเสียง จะปรากฏคำว่า “วิทยุสุภาสิตานุสรณ์” ซึ่งเป็นการนำการแสดงต่าง ๆ ทั้งละคร ย่อย ละครดนตรี นิทานดนตรี รวมถึง “เรื่องของเด็ก” ที่มีบทขับร้องสำหรับเด็กนี้อยู่ภายใน เป็นรายการที่เป็นที่นิยมมากเพราะช่วยปลูกฝังความดีแก่ผู้ฟัง แต่อีกมุมหนึ่งบทเพลงประกอบรายการในชุดนี้ก็เป็นบทเพลงสนองนโยบายรัฐบาลที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นเช่นกัน ดังที่จมีนมานิตย์นเรศได้บันทึกที่มาของงานชิ้นนี้ว่า ข้อความในบทขับร้องมักประพันธ์ขึ้นตามกาลและกรณีที่เกิดขึ้นแล้ว ผู้กตัญญูใจเข้าประกอบ ถ้าสังเกตเนื้อร้องเหล่านี้เป็นเสมือนจดหมายเหตุรายวันตามเหตุการณ์ด้วย เช่น เพลงหน้าที่พลเมือง เพลงช่วยกัน เพลงช่วยชาติ ที่มีเนื้อหาสื่อไปถึงความสำคัญของชาติที่ดำรงคงอยู่ได้ด้วยสามัคคี อันเป็นนโยบายหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ที่มีนโยบายปลูกฝังความเป็นชาติไทยอยู่ในขณะนั้นอย่างเข้มข้น เป็นต้น

กล่าวได้ว่าเนื้อหาของบทขับร้องสำหรับเด็ก ในหนังสืออนุสรณ์ ศุภหัตถ์ เล่มรอง หรือเล่มที่ 2 นี้ เป็นการรวมผลงานของจมีนมานิตย์นเรศที่นอกจากจะถ่ายทอดเรื่องศีลธรรมจริยธรรมแล้ว บทเพลงอีกจำนวนมากยังถ่ายทอดความต้องการของชาติในช่วงเวลานั้น คือต้องการจะปลูกฝังค่านิยมความเป็นชาติจากตัวนโยบาย และด้วยเพราะตัวของจมีนมานิตย์นเรศ เป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในหน่วยงานของรัฐ คือหน่วยวิทยุกระจายเสียงอันทำหน้าที่เผยแพร่แนวความคิดต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยใช้เพลงดนตรี เป็นอำนาจละมุน หรือ Soft Power สอดแทรกนโยบายของรัฐลงไปทำให้ง่ายแก่การปลูกฝังความคิดทั้งนี้งานของจมีนมานิตย์นเรศอีกมุมหนึ่งยังเป็นการบันทึกเหตุการณ์ของบ้านเมือง เพราะแทบทุกบทเพลงจะมีการระบุวันเดือนปีที่ประพันธ์กำกับไว้ โดยวันที่ของบทเพลงภายในเล่ม จะอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2482 ถึง เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2484

ตรงกับช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามามีอำนาจในฐานะนายกรัฐมนตรี มีนโยบายที่เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอย่างรัฐธรรมนูญ 10 ประการ ที่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่ชื่อประเทศไปจนถึงวัฒนธรรมการดำรงชีวิตต่าง ๆ เพลงดนตรีจึงเป็นพลังสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเครื่องมือทางการเมืองและบันทึกประวัติศาสตร์

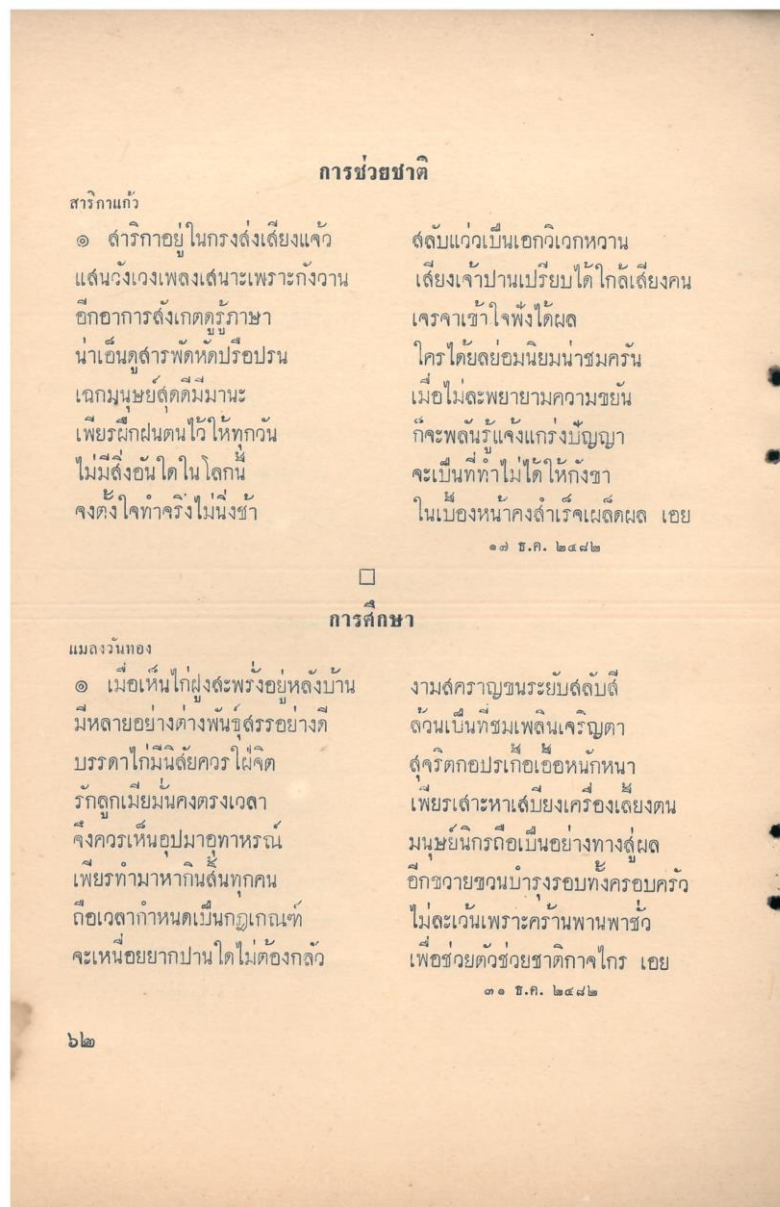

Figure 4 Part of Chamuenmanit Nares cremation book 2

(Source: Sawestananda, Krasaesin, & Yangpolakan, 1968)

ความรู้เกี่ยวกับการดนตรีที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของหนังสือ อนุสรณ์ “ศุภรทัศน์” เล่มรองนี้ จึงมีฐานะเป็นหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์ที่ใช้บทขับร้องเป็นตัวบันทึกผ่านการใช้ทักษะทางวรรณศิลป์ที่ไม่ซับซ้อนเข้าใจง่ายทำให้เข้าถึงผู้คนได้ง่ายเช่นกัน ทั้งหมดนี้จึงเป็นการถอดความรู้เรื่องการดนตรีที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของจมีนมานิตย์นเรศ (เฉลิม เศวตนันทน์) ผู้อ่านทุกท่านสามารถเข้าถึงหนังสืออนุสรณ์ทั้ง 2 เล่มนี้ได้เพื่อความเข้าใจในบทความฉบับนี้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจาก “ฐานข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหาร” ภายใต้การอำนวยการของ หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์ที่ถูกจัดทำให้อยู่ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์บุคคลทั่วไปสามารถลงทะเบียนเข้าถึงเอกสารชุดนี้ได้ทั้งสองเล่ม

บทสรุป

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาหนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” ทั้ง 2 เล่ม จะพบว่าเจ้านายมณฑลนครราชสีมาทั้งปวงเป็น นักดนตรี นักประพันธ์ และนักคิด นักเขียนผู้ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านงานเขียนที่มีคุณค่าออกมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการดนตรี ในเชิงทฤษฎี ข้อแนะนำข้อปฏิบัติ และเนื้อหาสาระทางดนตรีอื่น ๆ องค์ความรู้เกี่ยวกับดนตรีจากประสบการณ์ตรงของเจ้านายมณฑลนครราชสีมาที่สามารถแบ่งย่อยได้เป็น องค์ความรู้ด้านการบรรเลงและปรากฏการณ์ทางดนตรีที่เกิดขึ้น องค์ความรู้ด้านการประพันธ์ (คำร้องและงานเขียน) มาจนถึงองค์ความรู้ด้านการถ่ายทอดดนตรี ที่มีการรวบรวมผลงานประพันธ์คำร้องเพลงสำหรับเด็กของเจ้านายมณฑลนครราชสีมาโดยกับรัฐ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในเรื่องของการดนตรีกับการเมือง

จะเห็นว่าองค์ความรู้ทางด้านการดนตรี ภายในหนังสือ อนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” ทั้ง 2 เล่มนี้ค่อนข้างมีความหลากหลาย และเป็นข้อมูลที่มักไม่ถูกนำมาพูดถึงในการเรียนการสอนกระแสหลักเท่าใดนัก อาจเนื่องด้วยเพราะการทำงานตลอดช่วงชีวิตของเจ้านายมณฑลนครราชสีมา อยู่ในลักษณะของการทำงานเพื่อองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีความกระจัดกระจายมาโดยตลอด ทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นก็ไม่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นรูปธรรม การถอดความรู้หนังสืออนุสรณ์ “ศุภหัตถ์” เล่มนี้จึงเป็นเหมือนการทบทวนผลงานของบุคคลทางศิลปวัฒนธรรมคนสำคัญท่านหนึ่งของไทย มิให้ถูกลืมเลือนไป ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้ปัจจุบัน สามารถสืบค้นหนังสืออนุสรณ์ทั้ง 2 เล่มนี้เพื่ออ่านได้ที่ฐานข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร ภายใต้การควบคุมของหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นฐานข้อมูลออนไลน์สามารถเข้าถึงได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ท้ายที่สุดแล้ว หนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์นั้น ส่วนหนึ่งก็ถูกมองว่าเป็นการรวบรวมเรื่องราวของผู้วายชนม์ในทำนองที่ว่าเป็น “ประวัติศาสตร์ที่ถูกเลือกให้เห็น” เพราะเนื้อหาต่าง ๆ นั้นได้รับการกลั่นกรองมาแล้วว่าเหมาะสมแก่การตีพิมพ์แจกจ่ายเป็นที่ระลึกแก่ผู้เข้าร่วมงาน การศึกษาองค์ความรู้ที่อยู่ในหนังสืออนุสรณ์ผู้วายชนม์จึงจำเป็นต้องมีใจที่เป็นกลาง และอาศัยการสืบค้นหลักฐานอื่น ๆ เสริมเข้ามาเพื่ออ้างอิงประกอบกับข้อเท็จจริงที่ค้นพบจากการถอดความรู้ บทความฉบับนี้จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้อ่านและสร้างข้อสงสัยใคร่รู้ต่อไป เพราะความสงสัยใคร่รู้มักจะนำไปสู่การค้นพบหลักฐาน และความจริงใหม่ ๆ เสมอ ก่อเกิดเป็นผลประโยชน์ทางการศึกษา ทางวิชาการต่อไปได้ไม่สิ้นสุด

References

- Nasakul, S., & Metsud, S. (2008). Baep Nangsue Ngan Sop Lak Rot Nangsue Ngan Sop Wat Bawon Niwet Wihan [Funeral book designs, assorted delicacies: Part of Wat Bawon Niwet Viharn's funerary book]. *Thai Archives Association's newsletter, Number 4*. October 2007-September 2008, 10-23. (In Thai)
- Pitakthanin, A. (2007). The Cremation Volume: The Site of memory (that chosen). *Damrong Journal of The Faculty of Archaeology, Silapakorn University*, 6(1), 134-158. (In Thai)
- Sawestananda, A., Krasaesin, P., & Yangpolakan, P. (1968). *Anuson Su Kon Hat*. [Suk-Rahas memorial]. Bangkok: Mahamongkut Rajawittayalai. (In Thai)
- Sawestananda, C. (1968). *Anuson Su Kon Hat*. [Suk-Rahas memorial]. Bangkok: Government Savings Bank (Thailand). (In Thai)